

Dette er en postprintversjon av artikkelen publisert som:

Köhler-Olsen, J., Rasmussen, E.B., Johannessen, L.E.F. & Haldar, M. (2021). Deltakelse og verdighet – et kritisk-konstruktivt perspektiv på medborgerskap og personvern i nærværsteknologiens tid. *Nytt norsk tidsskrift*, 38(1-2), 99-110.

Deltakelse og verdighet: Et kritisk-konstruktivt perspektiv på medborgerskap og personvern i nærværsteknologienes tid

Julia Köhler-Olsen juliak@oslomet.no
Professor, Institutt for sosialfag, OsloMet – storbyuniversitetet

Erik Børve Rasmussen fossan@oslomet.no
Postdoktor og faggrupeleder, Institutt for sosialfag, OsloMet – storbyuniversitetet

Lars E.F. Johannessen larsem@oslomet.no
Postdoktor, Institutt for sosialfag, OsloMet – storbyuniversitetet

Marit Haldar
mariha@oslomet.no
Professor, Institutt for sosialfag, OsloMet – storbyuniversitetet

Sammendrag

Nærværsteknologi muliggjør virtuelle møter gjennom strømming av lyd og bilde i sanntid, og har raskt blitt en del av hverdagen. I artikkelen viser vi hvordan nærværsteknologi setter i spill motsetningsfylte idealer i den europeiske rettstradisjonen for medborgerskap og personvern. Teknologien gjør den enes deltakelse til en utfordring for den andres verdighet, og omvendt, og skaper slik en spenning mellom ulike rettslige hensyn. Denne spenningen må håndteres ved i større grad å anerkjenne den sosiale og demokratiske funksjonen slik teknologi kan ha, og derigjennom ivareta sentrale hensyn i den europeiske rettstradisjonen.

Abstract

Presence technology enables virtual meetings through streaming of sound and image in real time and has quickly become a part of everyday life. In this article, we show how presence technology puts into play contradictory ideals in the European legal tradition of citizenship and data protection. The technology makes one's participation a challenge to the other's

dignity, and vice versa, thus creating a tension between different legal considerations. This tension must be handled by acknowledging, to a greater extent, the social and democratic function of such technology, thereby preserving considerations that are intrinsic to the philosophical foundations of the European legal tradition.

Nøkkelord: personvern, digital teknologi, autonomi og medborgerskap

1. Personvern og utenforskap

I vår forskning på teknologi og ensomhet har vi blitt kjent med barn som, på ulike måter og av ulike grunner, er isolert fra deltakelse i skolen. En av disse er «Frida».¹ Hun er elleve år og har i flere år vært plaget av skolevegring. Derfor har moren til Frida anskaffet AV1, en kommunikasjonsrobot for barn og unge som er hindret fra å delta fysisk i skoleklassen. AV1 muliggjør sosial kontakt mellom to parter som er fysisk atskilt: (1) lærere og elever i skolen og (2) et barn som *ikke* er på skolen eller i klasserommet. Brukeren og roboten befinner seg altså på to forskjellige steder, og brukeren styrer og følger roboten via mobil eller nettbrett. Gjennom en app kan brukeren se, høre og snakke med dem som er i klassen. Informasjonen strømmes i sanntid og blir ikke lagret verken i app-en eller på selve roboten.²

AV1 er et eksempel på *nærværsteknologi*, som muliggjør virtuelle møter mellom personer som ellers er fysisk atskilt, gjennom overføring av lyd og bilde i sanntid. Nærværsteknologi omfatter ikke bare AV1, men også plattformer som Skype, Teams og Zoom. Fordi nærværsteknologier overfører informasjon om personer, aktualiserer de spørsmål om personvern og retten til privatliv. Utgangspunktet er at overføring av lyd og bilde i sanntid krever et rettslig grunnlag, enten overføringen skjer i forbindelse med undervisning, hjemmekontor eller digitale konsultasjoner fra et legekantor.

I Fridas tilfelle skulle roboten stå i klasserommet, mens hun og en spesialpedagog skulle sitte på et grupperom og følge undervisningen via et nettbrett. Håpet var at deltakelse via roboten skulle gjøre Frida tryggere på klassen, slik at hun etter hvert ble komfortabel med å være fysisk til stede i klasserommet. Moren støtte imidlertid på personvernproblemer i møte med skoleledelsen.

Mor: Frida ble jo veldig begeistret da hun endelig fikk AV1. [...] Men så begynte jo skolen med å skulle utforme en hel haug med formelle ting, og innhente og lage samtykker, og innhente det fra samtlige medelevers foreldre, og av lærere som eventuelt skulle kunne risikere å synes på det nettbrettet [som Frida bruker]. Og det opplevde jeg var litt underlig, for vi skulle jo bruke den internt på skolen, fra et

grupperom. Det var jo på en av skolens nettbrett, og roboten var på skolen. [...] Hun ville ikke ha sett noen andre enn det hun ville gjort om hun var i klasserommet. Og skolen hadde jo da også full kontroll over – altså, hun hadde én-til-én støtte, sånn at det alltid også var en voksen sammen med henne, så det var jo egentlig null fare for at roboten ble tatt med, og at andre som ikke skulle se, fikk se, da.

Dette er fortalt fra morens perspektiv, som synes prosessen skolen iverksetter, er altfor omstendelig – særlig gitt hvor usannsynlig det fremstår at dataoverføringen skal misbrukes eller komme noen til skade. Fra skolens perspektiv så saken litt annerledes ut, og rettslig sett er prosessen rektor iverksetter, korrekt. Men prosessen med å innhente samtykker tok tid, og Frida begynte å miste motet:

Mor: Det gikk jo uker. Så hun mistet jo rett og slett litt sånn troen på dette i det hele tatt. [...] Så før sommerferien sa jeg helt klart ifra [...] «dette er en jente som nå nesten har vært isolert på skolen i to år. Dette er et hjelpemiddel som er like nødvendig som en rullestol eller briller eller høreapparat. Altså, dere napper vel ikke fra andre barn hjelpemidler på vei inn til skolen fordi vi andre foreldre ikke er informert?»

Mor fikk gehør. Samtykkene ble samlet inn, og over sommeren ble roboten tatt i bruk. Resultatene viste seg å overgå forventningene:

Mor: Da hun begynte i sjette, hadde de klart å få den på plass [...], og da var hun litt sånn sulteforet sosialt etter sommerferien. Så hadde de et tema som hun var interessert i, og da hadde de satt nettbrettet på grupperommet, roboten i klasserommet, og hun kunne se hva de andre drev med. Og da var det bare – helt plutselig reiser hun seg opp og skal inn og være med. Og det har jo knapt skjedd i hele femte trinn!

Det gjenstod likevel et problem: Roboten kunne ikke brukes utenfor klasserommet. Der kunne man nemlig støte på personer som ikke hadde samtykket til å bli filmet.

Mor: De hadde en sånn fellessamling for hele trinnet, og der hadde hun dret ut og satt den roboten i midten [av rommet]. Men da kom spes.ped.-en og huket tak i den og sa «nei, vi kan ikke sette den der nå, for nå er det elever fra andre klasser her!» Så da ble den liksom nappet ut, da! [...] Så resultatet var at [...] hun satte seg i en stol langt utenfor gruppen. Så da ble jo igjen hennes annerledeshet forsterket ...

Mor til Frida mener altså at skolen er for rigid. Men skolen har ikke samtykke fra alle i fellessamlingen, og derfor har de rettslig sett ikke samme grunnlag for å tillate bruk av

roboten. Det vi imidlertid vil vise, er at Frida samtidig har en rett til å delta, og at denne retten er grunnnet i det samme tankegodset som ligger bak personvernet som beskytter hennes lærere og medelever.

Selv om fortellingen om Frida er unik, bærer den i seg noen allmenne dilemmaer knyttet til reguleringen av nærværsteknologi. Fordi digital deltakelse, i motsetning til fysisk samkvem, forstås å innebære utlevering av personopplysninger, vil nærværsteknologi gjøre den enes deltakelse til en utfordring for den andres verdighet, og omvendt, og slik skape en spenning mellom ulike rettslige hensyn. Juridisk sett kan man forsøke å håndtere denne spenningen på flere måter. Et av de vanligste rettslige grunnlagene for behandling av personopplysninger er samtykke. Vi skal vise at bruken av samtykke kan skape en interessemotsetning mellom de personene teknologien kobler sammen, og føre til ulike typer sårbarheter som vanskelig kan beskyttes samtidig – sårbarhet mot utenforskap og sårbarhet mot andres innsyn. Møtet mellom teknologi og regulering skaper med andre ord en spenning mellom rettighetene til personene på hver side av «overføringen».

I det følgende vil vi gi en nærmere redegjørelse for denne rettslige spenningen, og vise at nærværsteknologi utfordrer viktige idealer i den europeiske rettstradisjonen, som retten til autonomi, verdighet og deltakelse, og beskyttelse av menneskers sårbarhet og sosiale behov. Vi vil også argumentere for at det er et behov for å diskutere og avklare hvordan spenningen best kan håndteres. Nærmere bestemt vil vi hevde at den utstrakte bruken av samtykke som rettslig grunnlag for behandling av personopplysninger for ofte og i for stor grad overlater håndteringen til de enkeltpersonene som faktisk skal ta i bruk nærværsteknologi for å møte andre. Disse får da uforholdsmessig mye makt og ansvar for hverandres autonomi, verdighet og samfunnsdeltakelse.

2. Personvernforordningens krav ved virtuelt nærvær

I eksempelet med Frida beskriver moren hvordan skoleledelsen krevde samtykke fra lærere og medelevers foreldre før roboten kunne tas i bruk. Tilnærmingen kan kanskje oppfattes som firkantet og streng, men prosessen samsvarer med rettslige vilkår for behandling av data som kan identifisere personer.

De rettslige vilkårene finner man i personvernforordningen, som er utviklet av EU. Norge har forpliktet seg til å gjennomføre personvernforordningen via EØS-avtalen, og forordningen har vært en del av norsk rett gjennom personopplysningsloven § 1 siden mai 2018. Til vanlig

omtales personvernforordningen med akronymene GDPR, som står for «general data protection regulation».

I enhver situasjon, utover de rent private, der opplysninger om en person «behandles» enten digitalt eller analogt, kommer personvernforordningens og personopplysningslovens regler til anvendelse. Overføring av bilder, *også når det skjer umiddelbart som strømming uten opptak*, er omfattet av begrepet «behandling» (personvernforordningen artikkel 4 nr. 1 og nr. 2). Når bildene av elevene og lærerne i klasserommet overføres via AV1 til skolens nettbrett, som Frida og den voksne ser på i rommet ved siden av, skjer det juridisk sett en behandling av personopplysninger.

Utgangspunktet er at all behandling av data som kan identifisere personer, er forbudt (personvernforordningen artikkel 6 nr. 1). Elevene og lærerne identifiseres gjennom å bli synlig for Frida på nettbrettets skjerm. For at overføring av bilder fra klasserommet kan anses som lovlig, må man ha en lovlig grunn (et «berettiget grunnlag») for databehandling. Det finnes flere slike grunnlag, men et av de vanligste er, som i tilfellet med Frida, å be om samtykke fra de involverte (personvernforordningen artikkel 6 nr. 1 a). Det betyr at lærerne og elevenes foreldre må godkjenne denne overføringen.³ Samtykket må være basert på klar og forståelig informasjon om hvorfor personopplysningene skal behandles (personvernforordningen artikkel 4 nr. 11). Ansvaret for at overføringen av bilder fra klasserommet til Frida har et berettiget grunnlag (og følgelig er lovlig), ligger i dette tilfellet hos skolens eier, kommunen (personvernforordningen artikkel 5 nr. 2).

3. Retten til personvern

Personvernforordningen hjelper oss å forstå hvorfor Fridas mor støtte på utfordringer i møte med skolen. Skal vi forstå de rettslige *spenningene* knyttet til bruk av nærværsteknologi, må vi imidlertid dykke dypere ned i den europeiske rettstradisjonen.

I den europeiske rettstradisjonen skal vern av personopplysninger bidra til at den enkelte kan utvikle sin personlighet og utfolde seg offentlig i samsvar med sine egne ønsker og behov. Retten til personvern gir dermed den enkelte et aktivt vern av selvbestemmelse over egne opplysninger. «Uberettiget» behandling av informasjonen om et individ vil da oppfattes som en krenkelse av individets autonomi til å leve og utvikle et verdig liv (de Hert og Gutwirth 2009: 4).

Retten til personvern er begrunnet i antikkens ideal om medborgerskap («citizenship»). Begrepet kommer fra det latinske ordet «civitas», som kan oversettes med «by, stat, samfunn,

konstitusjon, politisk fellesskap», og som Cicero definerte som et politisk fellesskap, suverent og uavhengig (Smith 2013: 237). Begrepet ble også brukt for å beskrive en samling av medlemmer av en gitt by, stat eller samfunn, og medlemmer av «civitas» ble omtalt som «cives» – personer med politiske rettigheter til deltakelse, men også plikter nedfelt i lov (Smith 2013: 237). For at den enkelte skal oppleve å høre til et samfunn, forutsettes det at samfunnets lovgivning gir personen mulighet til å delta. Utdanning er en av flere forutsetninger for samfunnsdeltakelse (Marshall 1949/1992: 16; Englund 2002: 114). For å høre til og delta i det norske samfunn har Frida i vår fortelling rett til opplæring i en offentlig skole (opplæringsloven § 2-1 første ledd). Som nærværsteknologi legger AV1 til rette for dette.

I tillegg til antikkens begrep om medborgerskap hviler retten til personvern på senere tenkeres ideer om autonomi, særlig Kant (Varden 2021). Kants tilnærming går ut på tre sentrale prinsipper: at det er et felles moralsk anliggende å anerkjenne hvert enkelt individs autonomi og verdighet; at den enkeltes autonomi er begrenset av den andres autonomi; og at det moralske kravet om autonomi er universelt, uavhengig av etnisitet, nasjonalitet, sosial status, religiøs tro eller andre særegenheter (Brown og Andenas 2020: 494). Kant mente dessuten at autonomi er en sentral forutsetning for verdighet og mulighet for samfunnsdeltakelse (Hill 1980: 91).⁴ Autonomi forutsetter en privatsfære, og derfor kan man si at deltakelse i et demokratisk samfunn forutsetter vern av privatlivet (Dworkin 1988; Paul 2003). Videre gir denne autonomien rom for å tilegne seg informasjon og kunnskap gjennom undersøkning, diskusjoner og overveielser (Dahl 1998: 39). Denne informasjonen og kunnskapen bidrar til at individet kan delta i samfunnet ut fra egne beslutninger og anerkjenne andres frihet til å gjøre det samme (Aakvaag 2010: 8; Dworkin 1988: 12).

Retten til personvern hviler altså på følgende premiss: For at et individ skal utvikle ønsker og preferanser og oppleve frihet til å bestemme selv, og derigjennom være i stand til å delta i samfunnet som medborger, må individet ha et vern om sitt privatliv, noe som inkluderer en selvbestemt kontroll over egne opplysninger (Dworkin 1988: 20; Wall 2003: 308).⁵

For at Frida, hennes medelever og lærere skal kunne fungere som medlemmer av et demokratisk samfunn, må altså deres personvern være vernet. AV1 gir Frida mulighet til autonomi og deltakelse, og bidrar følgelig til hennes personlige utvikling. Men bruk av roboten medfører samtidig at personopplysninger til medelevene og lærerne tas ut av den fysiske konteksten disse rår over, så deres privatliv, personvern og autonomi blir truet.

Dermed oppstår det en spenning. Fridas autonomi, deltakelse og personlige utvikling må avveies mot elevenes og lærernes autonomi, deltakelse og personlige utvikling.

Det er den behandlingsansvarlige som har ansvar for å vurdere om det foreligger lovlig behandlingsgrunnlag for bruk av nærværsteknologi, enten det skulle være samtykke eller andre rettslige grunnlag. I Norge er ansvaret for grunnskoleopplæring lagt til den enkelte kommune, og dermed blir kommunen den ansvarlige for å sørge for at overføring av lyd og bilde i skolesammenheng har et lovlig grunnlag.

I eksempelet er det derfor kommunen, sammen med skolen, som vurderer medelevenes og lærernes samtykke som berettiget grunnlag for bruk av AV1. Samtykket skal ivareta elevenes «verdige autonomi». Dette følger av retten til personvern. Den rettslige spenningen ligger imidlertid i at Fridas bruk av nærværsteknologi, som skal muliggjøre hennes personlige utvikling og deltakelse som samfunnsborger, forutsetter medelevenes og lærernes samtykke. Møtet mellom lovverk og nærværsteknologi stiller oss dermed overfor følgende paradoks: Den retten som skal sørge for deltakelse, kan samtidig føre til begrensning av deltakelse.

4. Den ene eller den andres verdighet?

Nærværsteknologi utfordrer det humanistiske fundamentet for personvern i den europeiske rettstradisjonen. Retten til personvern skal ivareta autonomi, verdighet og deltakelse. Fordi nærværsteknologi involverer personer på hver side av dataoverføringen, kan disse personenes rettslig vernede interesser komme i konflikt med hverandre – vern av den ene partens opplysninger kan hindre den andre partens deltakelse, og motsatt. Denne konflikten blir fort usynlig når personvernet ivaretas gjennom samtykke, fordi det ofte innebærer et ensidig hensyn til den ene partens rettigheter. Kravet om samtykke kan frata den andre parten dens mulighet for deltakelse, og i tillegg skape en opplevelse av verdighetstap og tap av autonomi.

Disse dilemmaene kommer tydelig til uttrykk i vår case: AV1 muliggjør at Frida kan delta i undervisningen til tross for sin skolevegring. På den måten bidrar den til å ivareta Fridas rett til selvbestemt personlighetsutvikling, til å delta i klasserommet og på skolen. Men da nærværet er digitalt mediert ved overføring av lyd og bilde, settes medelevenes og lærernes rett til privatliv, autonomi og deltakelse opp mot Fridas rett til privatliv, autonomi og deltakelse. Og så lenge Fridas digitale deltakelse må berettiges ved medelevers og læreres samtykke, er avveiningen av Fridas verdighet på den ene siden og medelevenes og lærernes verdighet på den andre, overlatt til sistnevnte side av relasjonen. Personvernreguleringen gjør

at den enes virtuelle nærvær blir avhengig av den andres samtykke, med den følge at selvbestemt personlig utvikling, i form av deltakelse, potensielt forhindres.

Som rettslig grunnlag for behandling av personopplysninger er samtykke ment å gi den enkelte best mulig kontroll over og innsikt i informasjon om en selv, og dermed ivareta verdig autonomi og samfunnsdeltakelse. At et samtykke også skal innebære å måtte forholde seg til andres autonomi og samfunnsdeltakelse, er problematisk av flere grunner.

For det første skaper samtykke et *avhengighetsforhold* mellom Frida og hennes medelever og lærere. Individet som befinner seg i en sårbar situasjon og ikke kan delta fysisk, vil og kan delta gjennom nærværsteknologi. Deltakelsen avhenger imidlertid av andre, og en ny *sårbarhet* oppstår.

For det andre blir privatpersoner bedt om aktivt å ta stilling til rekkevidden av Fridas autonomi og samfunnsdeltakelse. Dersom samtykke er det rettslige grunnlaget som brukes, pålegges medelevene og lærerne et *ansvar* for at Frida kan erfare autonomi og samfunnsdeltakelse.

For det tredje er det fare for at en ordning med individuelle samtykker ikke inkluderer samfunnsinteresser eller andre individers interesser – som hensynet til Fridas utdanning, og samfunnets interesse av at barn utdannes.

For det fjerde utfordres Fridas mulighet for kontroll over informasjon om seg selv. I informasjonen til dem som skal samtykke, må formålet med det virtuelle nærværet begrunnes, hvilket nødvendigvis vil innebære at det utleveres personlige opplysninger om Frida (enten direkte eller indirekte). Som moren uttalte:

Men så sa jeg [til skolen]: «Ja, men egentlig her er det jo bare kun én sitt personvern som virkelig er krenket – det er jo Fridas! Fordi dere har prøvd å sende ut informasjon til alle foreldre og på personalmøter og alt om at ‘vi har en elev som må ha robot for å klare å følge med’.»

Kravet om samtykke kan på den måten i seg selv medføre et *tap av verdighet* for Frida.

Avhengighet, sårbarhet, verdighetstap og individualisert ansvar mellom privatpersoner er etter vår mening utilsiktede konsekvenser av at samtykke brukes som rettslig grunnlag for bruk av nærværsteknologier som AV1.

5. Fra det særegne til det allmenne

Fridas situasjon er til dels særegen. Nærværsteknologi må som sagt alltid ha et lovlig behandlingsgrunnlag, og ofte velges samtykke. Likevel er det uvanlig at de som møtes virtuelt, må begrunne sin deltakelse og derigjennom dele personlige og sensitive opplysninger om seg selv, som samtykke så baserer seg på. Studenter, elever og lærere som møtes til «digital undervisning» på plattformer som Zoom eller Teams, har normalt ikke behov for å dele sensitiv personlig informasjon om seg selv for å begrunne sin deltakelse. Formålet med å møtes virtuelt til undervisning er i slike tilfeller felles for alle parter, og samtykket baserer seg på informasjon om dette formålet («undervisning»). I tillegg møtes alle deltakere i det samme «virtuelle rommet». I Fridas situasjon oppstår det derimot et behov for å forklare eksplisitt hvorfor opplysninger om elevene og lærerne skal overføres til et annet sted ved hjelp av nærværsteknologi. Undervisningen i klasserommet på skolen trenger jo strengt tatt ikke nærværsteknologi for å kunne finne sted. *Verdighetstapet og sårbarheten* Frida utsettes for når hun må gi fra seg personopplysninger i informasjonsskrivet til medelevene og lærerne, er derfor mer omfattende enn om partene hadde deltatt i det samme virtuelle rommet under de samme forutsetningene. Da må ingen som er utenfor, slippes inn; partene møtes på like fot i det virtuelle rommet.

Men Fridas situasjon har også allmenne trekk. *Sårbarhet* og vern mot *verdighetstap* er i spill også der nærværsteknologi brukes på like fot og i ett og samme virtuelle rom. I diskusjoner om å ha på eller slå av kamera i digital undervisning kommer dette klart til uttrykk.

Begrunnelsene for å holde kamera avslått viser nettopp til studentenes og elevenes opplevelse av å være utsatt: «Å være så synlig kan oppleves som skremmende og utrygt», forteller studenter til VG (2021), mens Utdanningsnytt rapporterer at «opplevelsen av langvarig blikkontakt vil for noen kunne oppleves som truende» (Utdanningsnytt.no 2021). Noen fremhever også at deres verdighet oppleves som truet: «Flere av studentene som slår av kameraet opplever det som ubehagelig å vise frem hvordan de ser ut der de sitter hjemme foran maskina» (Moe 2020). I motsetning til Fridas tilfelle er ikke studentenes opplevde sårbarhet og verdighetstap utløst av at andre må samtykke til deres deltakelse. Sårbarheten og faren for verdighetstap skyldes at det private blir synliggjort i et offentlig virtuelt rom.

I tillegg til sårbarhet og vern mot verdighetstap er den enkeltes mulighet for *deltakelse*, og denne *deltakelsens avhengighet av andres samtykke*, allmenne problemstillinger ved bruk av nærværsteknologi. Dette kommer til uttrykk i begrunnelsene for å ha kamera påslått, hvor det vises til at dette er en forutsetning for de andre studentenes fullverdige deltakelse. Dersom

noen velger å delta i undervisningen med avslått kamera, har dette konsekvenser for de andres mulighet til deltakelse, eller i alle fall for kvaliteten på deltakelsen, fordi de ikke får sett sine medstudenter og hvem som kan iakttas dem. De som argumenterer for at studenter bør ha kameraet på, viser nettopp til behovet for et inkluderende læringsmiljø og en fellesskapsfølelse (NLA Høgskole om digital nettundervisning u.d.; Fakultet for lærerutdanning og internasjonale studier u.d.). Et slikt læringsmiljø og en slik fellesskapsfølelse, som gir en opplevelse av deltakelse og borgerskap med andre, avhenger av andres samtykke til at deres lyd og bilde overføres. Potensialet i det virtuelle nærværet som kan skapes gjennom nærværsteknologi, blir slik til *et individuelt forvaltet ansvar*.

6. Spenning og forløsning

Spenningen som oppstår mellom rettighetshavere ved bruk av nærværsteknologi, både i Fridas særegne tilfelle og mer allment, må forløses. Og den bør forløses på en annen måte enn samtykke. Etter vår oppfatning bør avveiningen mellom de involvertes hensyn foretas i forkant av at teknologien tas i bruk, og av andre enn de involverte.

En mulighet er at lovgiveren regulerer personvern hensyn opp mot andre hensyn forut for bruk av nærværsteknologi på utdanningsrettens område, noe som vil oppfylle krav om berettiget grunnlag i personvernforordningen artikkel 6 nr. 1 bokstav c og artikkel 6 nr. 3.⁶ En slik lovregulering vil tydeliggjøre at de behandlingsansvarlige (kommunene) har adgang til å la skolene ta i bruk nærværsteknologi.

Det er også mulig å argumentere for at en eksplisitt lovregulering ikke er nødvendig. I tilfellet med AV1 på skolen bør kommunene som behandlingsansvarlige vurdere om det allerede foreligger lovlig behandlingsgrunnlag utenom samtykke. I NOU 2019: 23. *Ny opplæringslov* påpekes det at bruk av (det vi kaller) nærværsteknologi og dertil behandling av personopplysninger kan hjemles i kommunens plikt til å gi opplæring og sosial tilhørighet til elever som ikke kan ta del i vanlig undervisning (s. 310). Personvernforordningen artikkel 6 nr. 1 c anerkjenner at behandling kan være nødvendig for å oppfylle rettslige forpliktelser, og i vårt eksempel vil det være kommunenes plikt til å gi elevene opplæring og sosial tilhørighet også når de ikke kan delta i vanlig undervisning. Kommunenes plikt kan dessuten utføres i «allmennhetens interesse». Dersom databehandling er nødvendig for at allmennhetens interesse kan ivaretas, foreligger det et lovlig behandlingsgrunnlag etter forordningens artikkel 6 nr. 1 e. For å bidra til at kommunene ser at nærværsteknologi kan forankres i lovlig

behandlingsgrunnlag annet enn samtykke, anbefaler vi at statlige myndigheter, som fagdepartementet eller direktoratet, gir veiledning til de behandlingsansvarlige kommunene.

7. Nærværsteknologi og medborgerskap

Retten til personvern skal blant annet ivareta muligheten til selvbestemt utvikling av ens personlighet. Det innebærer at den enkelte kan nekte andre å få informasjon om en selv. Friheten til å utvikle ens egen personlighet og å kunne avgjøre hvordan en selv fremstår offentlig for andre, skal støtte opp om et autonomt, verdig liv. Det autonome livet forstås også som en forutsetning for å kunne utøve medborgerskap i et demokratisk samfunn. Utøvelse av medborgerskapet forutsetter at individet har noen å være borger *sammen med*. Til vanlig skjer det gjennom fysisk samkvem, enten privat eller på offentlige steder. Deler av vår personlighet blir synlig for andre der og da. I relasjonen til hverandre kan det hende at ego ikke ønsker alters nærvær. Det er kanskje sårt, men ikke rettslig regulert.

Nærværsteknologi åpner for digital utøvelse av medborgerskap, gjennom virtuelt nærvær. Men fordi møtet med medborgerne er teknologisk mediert, blir den virtuelle relasjonen som oppstår, juridisk sett forstått mer som en form for utlevering av personopplysninger enn som samkvem mellom borgere. Vi ser generelt et generelt behov for å utvide perspektivet på dataoverføringen så man også får øye på den sosiale og demokratiske funksjonen nærværsteknologier kan ha, og som den europeiske rettstradisjonen har som idéhistorisk fundament. Vi håper denne artikkelen kan være et bidrag i så måte.

Referanser:

- Blanke, T., og S. Nötigung (1994). «Zu Jürgen Habermas, Faktizität und Geltung». *Kritische Justiz*, 27(4): 439–461.
- Brown, G.W., og M. Andenas (2020). «The European Convention of Human Rights as a Kantian cosmopolitan legal order». *Global Constitutionalism*, 9(3): 490–505.
- Dahl, R.A. (1998). *On Democracy*. New Haven: Yale University Press.
<https://doi.org/10.2307/j.ctv18zhcs4>
- de Hert, P., og S. Gutwirth (2009). «Data Protection in the Case Law of Strasbourg and Luxemburg». I S. Gutwirth, Y. Poullet, P. de Hert, C. de Terwange og S. Nouwt (red.), *Reinventing Data Protection?*, s. 3–42. New York: Springer.
- Dworkin, G. (1988). *The theory and practice of autonomy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Englund, T. (2002). «Utbildning som medborgerlig rättighet – Skilda traditioner och uttolkningsmöjligheter». *Utbildning & Demokrati – Tidsskrift for didaktik och utbildningspolitik*, 11(1): 111–120. <https://doi.org/10.48059/uod.v11i1.719>
- Fakultet for lærerutdanning og internasjonale studier (u.d.). Kjøreregler for digital undervisning ved fakultet LUI. <https://student.oslomet.no/kjoreregler-digital-undervisning-lui> [lastet ned 11.2.2021]
- Hill, T.E. (1980). «Humanity as an End in Itself». *Ethics* 91(1): 84–99.
- Høgberg, A.P., og N. Høstmælingen (2009). «Betenkning om grunnlovsfesting av retten til personvern/privatliv». I NOU 2009: 1. *Individ og integritet – Personvern i det digitale samfunnet*, vedlegg 3, s. 244–275.
- Johannessen, L.E.F., og M. Haldar (2020). «Kan en robot hjelpe langtidssyke barn? Erfaringer med AV1 i skolen». *OsloMet Skriftserie 2020 nr. 5*
- Marckx v. Belgium, App. No. 6833/74, 13. juni 1979.
- Marshall, T.H. (1992). *Citizenship and social class*. Pluto Press (opprinnelig utgitt 1949).
<https://doi-org.ezproxy.oslomet.no/10.2307/j.ctt18mvns1>
- Moe, E. (2020). «Kamera på eller kamera av?». Tilgjengelig fra <https://www.inn.no/om-hoegskolen/nyheter/kamera-paa-eller-kamera-av> [lastet ned 15.02.2021]
- NLA Høgskole om digital nettundervisning (u.d.). Synkron undervisning. <https://www.nla.no/om-nla2/digital/nettundervisning/synkron-undervisning/> [lastet ned 11.2.2021]
- NOU 2019: 23. *Ny opplæringslov*.
- Paul, E.F. et al. (red.) (2003). *Autonomy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Perry v. UK, App. no. 63737/00, 17. juli 2003.
- Personopplysningsloven. Lov 20. desember 2018 nr. 116 om behandling av personopplysninger.
- Personvernforordningen. Europaparlamentets- og rådsforordning (EU) 2016/679 av 27. april 2016 om vern av fysiske personer i forbindelse med behandling av personopplysninger og om

fri utveksling av slike opplysninger samt om oppheving av direktiv 95/46/EF (generell personvernforordning)

P.G. and J.H. v. UK, App. no. 44787/98, 25. september 2001.

Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland, App. no. 931/13, 27. juni 2017.

Smith, W. (2013). *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. Cambridge: Cambridge University Press (opprinnelig utgitt i 1842).

Utdanningsnytt.no (2021, 18. januar). Lærernes frustrasjon over svarte skjermer må komme i andre rekke. <https://www.uttanningsnytt.no/digital-undervisning-hjemmeskole-korona/laererens-frustrasjon-over-svarte-skjermer-ma-komme-i-andre-rekke/269905> [lastet ned 11.2.2021]

van der Sloot, B. (2015). «Privacy as Personality Right: Why the ECtHR's Focus on Ulterior Interests Might Prove Indispensable in the Age of 'Big Data'». *Utrecht Journal of International and European Law*, 31(80): 25–50. <http://dx.doi.org/10.5334/ujiel.cp>

Varden, H. (2021). «Kant and privacy». I A. Lyssy og C. Yeamans (red.), *Dimensions of Normativity: Kant on Morality, Legality and Humanity – Practical Dimensions of Normativity*, s. 229–252. Cham: Palgrave Macmillan. <http://10.1007/978-3-030-54050-0>

VG (2021, 7. januar). Advarer mot kamera-krav for elever og studenter. <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/dlvpeJ/advarer-mot-kamera-krav-for-elever-og-studenter> [lastet ned 11.2.2021]

Wall, S. (2003). «Freedom as a Political Ideal». I E.F. Paul (red.), *Autonomy*, s. 307–334. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511550119>

Working Party 29, Opinion 4/2007 on the concept of personal data, Brussel, 01248/07/EN, WP 136, 20.6.2007.

Aakvaag, G.C. (2010). «Demokrati som samtidsdiagnose». *Sosiologisk tidsskrift*, 18: 5–30.

¹ «Frida» er et pseudonym. Eksempelet er hentet fra en pågående undersøkelse om AV1, som foreløpig er basert på 148 kvalitative intervjuer. Omtrent halvparten av intervjuene er gjort med 37 robotbrukere og deres foresatte. Disse bruker roboten i alt fra barnehage til videregående skole, for tilstander som kreft, utmattelsesslidelser, operasjonsrelaterte fravær og skolevegring. Resten av intervjuene er gjort med lærere, rektorer, helsearbeidere og produsentene av roboten (Johannessen og Haldar 2020).

² For bilde og mer informasjon om roboten, se <https://www.noisolation.com/no/av1> (lest 02.03.2021).

³ Andre behandlingsgrunnlag er: behandling nødvendig for å kunne oppfylle en avtale, nødvendig for å oppfylle rettslig forpliktelse, for å kunne gjennomføre en oppgave i allmennhetens interesse eller utøve pålagt offentlig myndighet, for å verne vitale interesser, og som siste utvei, for å ivareta en legitim interesse. Ikke alle disse behandlingsgrunnlag vil være relevante for vårt eksempel. Og uansett behandlingsgrunnlag vil det måtte tas standpunkt til hvordan interessen til deltakelse avveies mot vern av verdighet.

⁴ Jürgen Habermas tilføyer i sitt verk *Theorie der kommunikativen Handelns* at autonomi, selv om den i og for seg kan fremstå som vilkårlig, danner grunnlaget for demokratisk forankrede rettslige normer fordi vi gjennom vårt språk er utsatt for en mild tvang til å opptre rasjonelt i møte med hverandre der meninger utveksles (Blanke og Nötigung 1994: 444).

⁵ Disse hensynene bak retten til personvern overlapper med de hensynene som er grunnlag for forståelsen av retten til privatliv i den europeiske rettstradisjonen (Høgberg og Høstmælingen 2009: 249; van der Sloot 2015: 26; se også avgjørelser fra den europeiske menneskerettsdomstol (EMD) Marckx v. Belgium, 1979; P.G. and J.H. v. UK, 2001; Perry v. UK, 2003; Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satameida Oy vs. Finland, 2017).

⁶ Vi tar her ikke stilling til om det kun bør gjelde på utdanningens område, og da kun i grunnskolen og på videregående skolenivå eller også i høyere utdanning, eller om lovregulering også er hensiktsmessig som berettiget grunnlag på andre livsområder der nærværsteknologi tas i bruk. Et eksempel på en slik tydelig lovregulering finner man for eksempel i vegloven § 11 om «handsaming av personopplysninger».